

پژوهش‌های حقوقی

شماره ۵

هزار و سیصد و هشتاد و سه - نیمسال اول

مقالات

- چالش‌های ورود کشورهای اسلامی به نظام حقوقی - اقتصادی بین‌المللی با تأکید بر ایران
- علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی
- تفسیر قضائی قانون اساسی در رویه دیوان عدالت اداری
- ساخت دیوار حائل در سرزمین اشغالی فلسطین: دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان حافظ صلح و امنیت بین‌المللی
- قطعنامه سپتامبر ۲۰۰۴ و عملکرد شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در آزمون اجرای حقوق بین‌الملل
- جنبه‌های حقوقی قراردادهای سرمایه‌گذاری بیع متقابل (Buy Back)
- حمایت از حق ثبت اختراعات در سازمان جهانی تجارت
- شیوه‌های جبران خسارت ناشی از نقض تعهد قراردادی در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا
- تعقیب کیفری کارگزاران عالی رتبه دولت‌ها در دادگاه‌های داخلی به اتهام ارتکاب جرائم بین‌المللی (دعوی کنکو علیه بلژیک در دیوان بین‌المللی دادگستری)

موضوع ویژه: نارسایی‌های حقوق شرکت‌های تجاری در ایران

- میزگرد راجع به ابعاد حقوقی سرمایه در شرکت‌های سهامی
- طرح پیشنهادی اصلاح ماده ۵ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت راجع به سرمایه اسمی شرکت
- حقوق سهامداران اقلیت در ادغام شرکت‌های تجاری
- نظارت بر عملکرد مدیران شرکت‌های سهامی عام توسط نهادهای دولتی در حقوق انگلیس و ایران
- تشریفات قانونی انتقال سهام در شرکت‌های سهامی

نقد و معرفی

- تأملی بر قطعنامه ۱۵۵۹ شورای امنیت در مورد حاکمیت لبنان و خروج نیروهای بیگانه از این کشور

حمایت از حق ثبت اختراعات در سازمان جهانی تجارت

امیر ساعد وکیل*

چکیده: حقوق ثبت اختراعات یکی از جلوه‌های حقوق مالکیت معنوی است که به مخترع حق می‌دهد تحت شرایطی خاص از اختراع خود استفاده کرده و دیگران را از تعرض به آن منع نماید. در سازمان جهانی تجارت موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت معنوی با تعیین شرایط حق ثبت اختراع، حقوق دارندگان پروانه ثبت اختراع و... تلاش کرده است میان منافع خصوصی مخترع و منافع عمومی جامعه موازنه ایجاد نماید. **کلیدواژه‌ها:** سازمان جهانی تجارت، حقوق ثبت اختراعات، مالکیت معنوی، پروانه اختراع.

مقدمه

بدون تردید «موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری»^۱ (۱۹۹۴) به همراه سند نهایی کنفرانس استکهلم در ۱۹۶۸ که کنوانسیون‌های اصلاح شده برن و پاریس را مورد پذیرش قرار داد و «سازمان جهانی مالکیت معنوی»^۲ را ایجاد نمود، مهمترین سنگ بنای توسعه مالکیت فکری در عصر حاضر است. «مالکیت‌های فکری»^۳ ماهیتی مجزا از مالکیت‌های عینی یا دینی داشته و باید

* کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل

¹ Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights. (TRIPS)

² World Intellectual Property Organization. (WIPO)

³ این عبارت، ترجمه Intellectual Properties است که به نظر می‌رسد با اینکه گروهی آن را مالکیت معنوی و برخی آن را مالکیت فکری ترجمه کرده‌اند ولی عبارت دارای فکری مناسب‌تر باشد، چرا که اولاً واژه مالکیت در زبان انگلیسی Ownership بوده، ثانیاً از لحاظ ماهوی از مالکیت‌های فکری، کمتر، مفهوم مالکیتی که در حقوق خصوصی رایج است از آن یاد می‌شود. به عنوان مثال، یکی از مشخصه‌های مالکیت، تسلط کامل و نامحدود می‌باشد که نمی‌توان این معنای مطلق را در ←

این دسته از حقوق را در دسته حقوق معنوی همراه با آثار مادی دانست.^۴ علی‌رغم برخی نظرات، نمی‌توان حقوق مالکیت فکری را به مثابه حقوق شخصی مثل حق فرد به نام خانوادگی و از این قبیل، مورد حمایت قرار داد چرا که این حقوق را نمی‌توان معامله کرد و یا همان‌طور که کار انسان، محترم است، تحت نظام حقوق کار، این مالکیت‌ها را حمایت کرد به این دلیل که کار فکری همراه با خلاقیت است در حالی که کار فیزیکی فاقد چنین ویژگی می‌باشد.

خلاصه اینکه حقوق مالکیت فکری را می‌توان شاخه‌ای از علم حقوق دانست که از آفرینش‌های فکری انسان که از ارزش اقتصادی برخوردار هستند، حمایت به عمل آورده و تحت شرایطی، یکسری حقوقی انحصاری را برای مدتی مشخص به دارنده آن اعطاء می‌کند. مبنای حمایت از این حقوق بر پایه نظریه حقوق طبیعی استوار است که برای حمایت از مالکیت شخصی و جنبه اقتصادی خلاقیت مطرح بوده‌اند. به هر حال، هدف این نظام حمایتی، تحدید فعالیت‌های ذهنی انسان با قوانین دست و پاگیر نیست بلکه تشویق افراد برای به کارگیری ابتکارات ارزنده می‌باشد.^۵

به طور عرفی، حقوق مالکیت فکری در دو دسته عمده جای می‌گیرند:

الف - مالکیت‌های تجاری و صنعتی شامل علائم تجاری، نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه، اطلاعات افشا نشده و حق ثبت اختراعات.

ب - مالکیت‌های ادبی و هنری که مشتمل بر حقوق مؤلفان،^۶ مترجمان، نقاشان، هنرپیشگان و غیره است.

بررسی حمایت از حق ثبت اختراعات در قالب موافقتنامه تریپس و جایگاه این حق در نظام حقوقی ایران محور این مقاله را تشکیل می‌دهد.

← مالکیت‌های فکری یافت و ثالثاً این حقوق، محصولات فکری انسان هستند و حساب آنها را باید از امور معنوی که شامل مسائل روحی و درونی هم گردیده جدا دانست. با این حال، به دلیل کثرت استعمال در این مقاله از عبارت مالکیت فکری سخن خواهد رفت.

^۴ حسن ستوده تهرانی، *حقوق تجارت*، ج ۱، تهران، دادگستر، ۱۳۷۶، ص ۸۴.

^۵ Karen William, *Intellectual Property Rights Protection*, Dissertation in Sheffield University, 1991, p. 3.

^۶ در زبان فارسی برای عبارت Copy Right معادل‌هایی مثل حق مؤلف، حق نسخه‌برداری و حق تکثیر مورد استعمال قرار گرفته است.

۱. موافقتنامه جنبه‌های راجع به تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)

این موافقتنامه در حال حاضر، جامع‌ترین موافقتنامه چندجانبه در خصوص مالکیت فکری می‌باشد. البته لازم به ذکر است که اصل این عنوان، بیشتر مرهون فرآیند تاریخی مذاکرات دور اروگوئه است تا محتوای واقعی موضوعاتی که در برمی‌گیرد. در این موافقتنامه هیچ ارتباط کامل و تامی با تجارت دیده نشده و صحبت بر سر حمایت از حقوق مالکیت معنوی است.^۷

تعداد زیادی از کشورهای شرکت‌کننده در مذاکرات، در ابتدا به شمول این حقوق در مذاکرات گات به این دلیل که این موضوع، مشمول سازمان جهانی مالکیت معنوی است و نیز چون گات، تنها در زمینه تجارت ذی‌صلاح بوده اعتراض کردند. به عنوان یک راه حل بینابین، موضوع مذاکرات تحت عنوان جنبه‌های راجع به تجارت حقوق مالکیت فکری نام گرفت و دنبال شد و این‌طور تصور شد که این عنوان، تنها مسائل مربوط به تجارت را در خصوص این حقوق در برمی‌گیرد.^۸

این موافقتنامه که طی ماده ۷۳ تنظیم یافته است، شامل چند مطلب می‌شود: مقررات عمومی و اصول اساسی، استانداردهای مربوط به قابلیت دسترسی، حوزه شمول و کاربرد حقوق مالکیت فکری اجرای حقوق مالکیت فکری، کسب و حفظ حقوق مالکیت فکری در رویه‌های مربوط میان طرف‌ها، جلوگیری از اختلافات و حل و فصل آنها، ترتیبات انتقالی و ترتیبات نهادی و مقررات پایانی.

از ماده ۸ موافقتنامه اینچنین برمی‌آید که در جریان حمایت از حقوق مالکیت فکری، تدابیر زیر باید مورد رعایت کشورهای عضو موافقتنامه قرار گیرد:

۱. حمایت از تغذیه و بهداشت عمومی؛
۲. ارتقای منافع عمومی در بخش‌های حائز اهمیت حیاتی در راستای توسعه اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیک؛
۳. جلوگیری از سوءاستفاده از حقوق آفرینش فکری توسط دارندگان این

⁷ Intellectual Property Rights. (IPRs)

⁸ Bhagirath Lal Das, *The World Trade Organization: A Guide to The Framework For International Trade*, London, Zed books Ltd., 1999, pp. 355-356.

حقوق؛

۴. جلوگیری از توسل به اقداماتی که تأثیری نامطلوب بر انتقال بین‌المللی تکنولوژی دارد؛ و
 ۵. پرهیز از توسل به اقداماتی که به طور غیرمعتولی، محدود کننده تجارت است.

در ماده ۲ موافقتنامه تریپس رعایت عمده مفاد چهار کنوانسیون مالکیت معنوی که در چارچوب فعالیت سازمان جهانی مالکیت معنوی منعقد شده بیان گردیده است که از این قرارند:

الف-کنوانسیون ۱۹۷۶ پاریس برای حمایت از مالکیت معنوی؛ ب-کنوانسیون ۱۹۷۱ برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری مصوب؛ ج-کنوانسیون رم ۱۹۶۱ در حمایت از اجراکنندگان و تولیدکنندگان صفحه گرامافون و سازمان‌های پخش‌کننده؛ و د-معاهده ۱۹۸۹ واشنگتن در خصوص مدارهای یکپارچه.
 با توجه به ارتباط تنگاتنگی که میان فعالیت‌های سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت در خصوص جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری وجود دارد، در سالیان اخیر، شاهد انعقاد موافقتنامه‌هایی در این مورد میان مسؤولین دو سازمان هستیم که با هدف ارتقای سطح خدمات فنی و حقوقی به اعضا و هماهنگی در حمایت از این حقوق به سامان رسیده است.^۹

۲. حق ثبت اختراعات در موافقتنامه تریپس

بخش‌های مربوط به حقوق مالکیت صنعتی در این موافقتنامه عبارتند از: علائم تجاری، علائم جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، حق ثبت اختراعات، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و اطلاعات افشا نشده.

اختراعات، اکتشافاتی درباره طرفیت‌های ذاتی ماده هستند که در عمل، مشکل خاصی را در حیطه تکنولوژی حل می‌کنند. البته چیزهایی مثل فاصله بین خط ریل‌های قطار که به عنوان استانداردهای صنعتی تعریف می‌شوند از وضعیتی

⁹ Agreement between The World Intellectual Property Organization and the World Trade Organization, 22 Dec. 1995.

بر خوردارند که بخودی خود، نمی‌توان آنها را اختراع دانست.^{۱۰} دارنده حق ثبت اختراع، این اختیار را خواهد داشت که دیگران را از استفاده، ساخت یا فروش ابداعات به ثبت رسیده برای مدت محدودی باز دارد. مذاکرات در این حوزه، هسته اختلافات کشورهای جنوب - شمال را در خصوص تهیه موافقتنامه تریپس و تکوین نظام حمایت از حقوق مالکیت فکری تشکیل داده و می‌دهد.^{۱۱}

۲-۱. شرایط حق ثبت اختراع

مطابق ماده ۲۷ موافقتنامه، اختراعی که ثبت می‌شود اولاً باید جدید باشد یعنی نباید قبلاً توسط دیگری اختراع شده یا به طور عمومی افشا شده باشد، ثانیاً باید حاوی جنبه‌های ابداعی باشد یعنی نباید بدیهی بوده و نتیجه فعالیت جدی ذهنی مخترع باشد و ثانیاً باید از لحاظ صنعتی قابل اجراء و استعمال باشد. منظور از ظرفیت استعمال صنعتی آن است که اختراع باید در تولید یک محصول یا وجود یک فرآیند جدید مفید واقع شده یا در پیشبرد کارکرد یک محصول یا فرآیند موجود به کار آید. بنابراین شرایط است که اختراع بدون هیچ تبعیضی از جهت رشته تکنولوژی و مبدأ اختراع باید به ثبت برسد.

نکته مهم در اینجا است که غیردقیق بودن تعریفی که از حق ثبت اختراع در موافقتنامه وجود دارد، انعطاف‌پذیری زیادی برای کشورها در انعکاس اهداف و منافع ملی خود بنا به تفسیری که انجام می‌دهند فراهم می‌سازد تا فعالیت ابتکاری را واجد اوصاف و حمایت‌های حق ثبت اختراع سازند یا برعکس.

حق ثبت اختراع نسبت به یک فرآیند، برای مبتکر دیگر این احتمال را باقی می‌گذارد که از طریق فرآیند دیگری، محصول نهایی را توسعه دهد. اما در مورد حق ثبت اختراع نسبت به یک محصول، مبتکر دیگر حتی از طرق دیگر در تولید آن محصول بازداشته می‌شود.

اعتبار حق ثبت اختراعات، منحصر به صلاحیت همان کشور است و برخورداری از این حق در کشورهای دیگر، مستلزم تحصیل این حق در هر یک از

¹⁰ W. R. Cornish, *Intellectual Property*, London, Sweet & Maxwell, 1996, p. 12.

¹¹ Carlos A. Primo Braga, *Trade Related Intellectual Property Issue, The Uruguay Round Agreement and its Economic Implication*, London, Sweet & Maxwell, 1995, p. 115.

کشورهای دیگر است.^{۱۲}

در انتهای ماده ۲۷ موافقتنامه، کشورها مجاز شده‌اند که در مواد زیر از اعطای حق ثبت اختراع خودداری ورزند:

روش‌های تشخیص، درمان و جراحی برای درمان انسان‌ها و حیوانات - گیاهان و حیوانات به غیر از میکروارگانیسم‌ها و فرآیندهای اساساً بیولوژیکی برای تولید گیاهان و حیوانات به غیر از فرآیندهای غیربیولوژیکی و میکروبیولوژی.

البته انتظار می‌رود وقتی کشوری گونه‌های گیاهی را از قابلیت ثبت مستثنی می‌سازد، نظام خاص حمایتی^{۱۳} را در این زمینه فراهم نماید. استثنائات مذکور در بالا را می‌توان در حمایت از بهداشت، نظم و اخلاق عمومی، حیات انسانی، حیوانی و گیاهی و خودداری از ایراد آسیب به محیط زیست توجیه کرد. وقتی کشوری، گونه‌های گیاهی را از قابلیت ثبت مستثنی می‌سازد، نظام خاص حمایتی ضرورت پیدا می‌کند که مطابق کنوانسیون اتحادیه حمایت از گونه‌های گیاهی جدید ارائه شده است.^{۱۴} گیاهان و حیوانات حتی با اصلاحات از طریق مهندسی ژنتیک (انتقال ژنی گیاهان و حیوانات) مشمول حقوق ثبت اختراعات قرار نمی‌گیرند. ولی اگر فرآیندهای تولید گیاهان و حیوانات، غیربیولوژیک یا میکروبیولوژیک باشد باید تحت مزایای حقوق ثبت اختراعات واقع شوند. کنوانسیون فوق در ۱۹۶۱ امضاء شد و در سال ۱۹۶۸ لازم‌الاجراء گردید. کنوانسیون ۱۹۷۸ در واقع شکل مورد اجرای این کنوانسیون بود که یکسری حقوق انحصاری به تولیدکنندگان در زمینه بازاریابی، فروش و تولید تجاری مواد تکثیرشونده گونه جدید گیاه مثل دانه‌ها و غیره اعطاء می‌کند. در این باره چند محدودیت وجود دارد: ۱- این حق به محصولات این گیاهان تسری نمی‌یابد. مثل میوه این گیاهان. ۲- این حق، محدود به تولید تجاری است پس تولید دانه توسط یک کشاورز با هدف استفاده در مزرعه خود به این امر تسری نمی‌یابد. ۳- استفاده از گونه

¹² Das, *op. cit.*, p. 363.

¹³ Sui Generis System

¹⁴ Union for the Protection of New Varieties of Plants. (U.P.O.V.)

مورد حمایت توسط تولید کننده دیگر جهت ایجاد گونه‌های جدید دیگر مجاز است. ۴ تمامی انواع و گونه‌ها نیازمند حمایت نیستند. حداقل ۵ طبقه باید مورد شمول قرار گیرد و پس از ۸ سال حداقل ۲۴ طبقه باید مورد پوشش واقع شوند. کنوانسیون در سال ۱۹۹۱ مورد تجدید نظر قرار گرفت که به نفع حقوق تولیدکنندگان، اصلاحاتی در آن صورت گرفت. این سند، این هدف را دنبال می‌کند که حقوق انحصاری تولیدکنندگان گونه‌های جدید گیاهی را توسعه دهد. البته موازنه میان حقوق تولیدکنندگان و آنچه مزایای کشاورزان خوانده می‌شود نیز از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است. برخی از تفاوت‌های مهم کنوانسیون (UPOV) مصوب ۱۹۹۱ نسخه مصوب ۱۹۷۸ آن، از این قرار است:

الف- این حقوق انحصاری، تحت شرایطی به محصولات هم تسری می‌یابد. ب- پوشش حمایتی خیلی بیشتر وسیع است. ج- مزیت کشاورزی در اینجا یک استثناء است که ممکن است توسط کشورها در مورد دانه‌های نگاهداری شده در مزرعه ثبت گردد. د- گونه‌ای که اساساً از یک گونه مورد حمایت نشأت گرفته نمی‌تواند بدون اجازه تولیدکننده گونه اصلی مورد بهره‌برداری قرار گیرد.^{۱۵} کسب اجازه از دارنده حق برای استفاده از گونه تحت حمایت در تحقیق، از جمله استفاده از آن در پرورش گونه‌های جدید بعدی الزامی نیست. کنوانسیون (UPOV) ۱۹۹۱ هنوز لازم‌الاجراء نشده است اما اجرای آن بر عهده اتحادیه بین‌المللی حمایت از گونه‌های جدید دارای حق ثبت اختراع است.

۲-۲. حقوق دارندگان پروانه ثبت اختراعات

بنابر ماده ۲۸ موافقتنامه، با ثبت اختراع یک محصول، دارنده حق اختراع، حق جلوگیری دیگران را از ساخت، استفاده، ایجاب فروش، فروش یا واردات محصولات اختراع شده در صورتی که این اقدامات بدون رضایت وی انجام یافته باشد به همراه دارد.

در مورد حق ثبت اختراع یک فرآیند، صاحب حق علاوه بر اینکه حق ممانعت دیگران را از آن فرآیند بدون رضایت وی داراست می‌تواند دیگران را از استفاده، ایجاب فروش، فروش یا واردات محصولی که به طور مستقیم از یک فرآیند به دست

¹⁵ Das, *op. cit.*, pp. 361-365.

آمده، بدون رضایت خود منع نماید.

اگر ورقه اختراعی برای فرآیند تولید صادر شده حقوق این اختراع باید به تولید حاصل از این فرآیند تعمیم داده شود.^{۱۶}

در جریان رسیدگی مدنی این نکته حائز اهمیت است که در مورد نقض حق ثبت اختراع یک فرآیند، فرض بر این خواهد بود که محصول مورد نظر با استفاده از فرآیند دارای حق ثبت، تولید گردیده، مشروط بر اینکه محصولی باشد که با فرآیند دارای حق ثبت اختراع تولید نشده باشد. چون معمولاً برای مالک حق ثبت اختراع، مشکل است که مدارکی برای احراز اینکه فرآیند مذکور مورد استفاده قرار گرفته است جمع‌آوری نمایند، بنابراین مسؤلیت اثبات بر عهده خواننده قرار می‌گیرد تا ثابت کند که مرتکب نقض حق نگردیده است.

همین‌طور طبق ماده ۲۹ موافقتنامه، متقاضی حق ثبت اختراع، تقاضانامه‌ای را باید کامل کند که بخشی از آن، شرح کامل اختراع است به گونه‌ای که یک کارشناس با مطالعه آن بتواند همان اختراع را انجام دهد. که این امر، حائز مزایا و موارد اهمیت فراوانی است. از جمله این موارد می‌توان، نکات زیر را برشمرد:

۱. تمام اشخاص منتفع در صدد شناخت منبع یک تکنولوژی برخواهند آمد.
۲. دیگر مبتکران ممکن است به دنبال پیشبرد بیش از پیش پیشرفت فنی و علمی در این زمینه‌ها باشند.
۳. با انقضای دوره حمایت از حق ثبت اختراع، استفاده از موضوع مورد اختراع، برای همگان به طور آزادانه ممکن می‌شود.

لازم به ذکر است که در ماده ۳۰ یکسری محدودیت‌ها بر حقوق دارنده حق ثبت اختراع وارد شده است. عمده این استثنائات محدودکننده، استفاده از محصول یا فرآیند تولید اختراع شده با اهداف تحقیقاتی جهت تحقق پیشرفت‌های علمی بیشتر است.^{۱۷}

^{۱۶} محمدجواد ایروانی، تجارت در آینده، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۱، ص ۶۲.

^{۱۷} Bhagirath Lal Das, *The WTO Agreements: Deficiencies, Imbalances Required Changes*, Zed book Ltd., 1998, p. 83.

۲-۳. اعطای اجباری پروانه امتیاز

اگر دارنده حق ثبت اختراع، موضوع اختراع را مورد استفاده قرار ندهد یا شروط نامعقولی برای استفاده مقرر سازد یا با قیمت‌های گزافی در دسترس قرار دهد ممکن است در راستای اهداف و اصول راهبردی مواد ۷ و ۸ موافقتنامه، مبادرت به صدور مجوز غیرداوطلبانه یا اجباری برای یک فرد یا خود دولت شود.

در ماده ۳۱ موافقتنامه، چند شرط برای اعطای پروانه اجباری ذکر شده است: فرد متقاضی، تلاش معقولی برای کسب مجوز از صاحب حق کرده باشد - این پروانه معمولاً برای عرضه به بازار داخلی اعطاء می‌شود - با بر طرف شدن اوضاع و احوالی که منجر به اعطای پروانه شده، پروانه قابل فسخ است - این پروانه به طور انحصاری صادر نخواهد شد - به دارنده حق ثبت اختراع در صورت اعطای پروانه اجباری، مابازاء مناسبی داده می‌شود - دارنده حق در صورت تصمیم به اعطای پروانه اجباری، حق پژوهش خواهی دارد. در هر صورت این استثنائات نباید با استفاده معمول دارنده حق در تعارض غیرمنطقی بوده و سبب ورود لطمه به منافع مشروع وی شود.^{۱۸}

آیا عدم فعالیت یک حق اختراع (محصول اختراع شده در حال تولید نباشد یا فرآیند اختراع شده در کشوری که حق اختراع اعطاء شده اعمال نگردد) می‌تواند دلیل معتبری برای اعطای اجباری مجوز باشد؟ بند یک ماده ۲۷ موافقتنامه اشعار می‌دارد حق ثبت اختراعات، بدون تبعیض، چه محصولات وارد شوند یا به طور محلی تولید شوند قابل استفاده خواهد بود. اما از سوی دیگر، کنوانسیون پاریس نظر مخالف دارد. برخی بر این باورند که وجود مقرراتی در قانونگذاری ملی در مورد صدور اجباری مجوز برای عدم فعالیت، نقض موافقتنامه محسوب نخواهد شود.

۲-۴. مهلت حمایت

مطابق ماده ۳۳ حداقل مدت حمایت از حق ثبت اختراع برابر با ۲۰ سال از تاریخ تشکیل و تکمیل پرونده تقاضاست.

¹⁸ Bhagirath Lal Das, *An Introduction to the WTO Agreements*, Zed books Ltd., 1998, p. 119.

۲-۵. لزوم بازنگری در موافقتنامه (TRIPS)

آیا کشورهای توسعه‌یافته می‌توانند گونه‌های زیستی گیاهان و موارد دیگری که به طور طبیعی متعلق به کشورهای در حال توسعه می‌باشند را ثبت اختراع نمایند؟ بحث مهم و قابل توجه در اینجا عدم تلقی دانش بومی ملت‌های جهان سوم به عنوان یک پدیده با ارزش فکری و اختراعی است. مثال روشن آن وجود دانش بومی در مورد نوعی درخت است که میوه آن حاوی ۳۷٪ مواد صابونی است و قرن‌های زیادی این گیاه توسط زنان اتیوپیایی کشت می‌گردید و برای دفع حلزورن‌های میزبان انگل‌هایی که سبب بیماری سیستوسومیاتیس (کپک خونی) می‌شود استفاده می‌شد. اما تلاش دولت اتیوپی برای دریافت کمک از کشورهای صنعتی برای گسترش کشت آن ناموفق ماند. دانشمندان امریکایی دانشگاه اهایو از طریق یکی از همکاران اتیوپیایی خود، اطلاعاتی راجع به این درخت کسب نمودند. آنها ضمن تحقیقات خود به دنبال این مطلب بودند که آیا این گیاه می‌تواند صدف راه راه، را که سبب نابودی صنعت کشتیرانی ایالات متحده در منطقه دریاچه‌های بزرگ می‌شود از بین ببرد یا خیر؟ لذا این دانشمندان در تاریخ ۱۴ ژوئن همان سال از وجود این ماده مطلع شدند و در تاریخ ۱۵ ژوئن پی بردند که این ماده بر صدف راه راه اثر می‌گذارد و در ۱۵ اکتبر همان سال، دانشگاه اهایو تقاضای ثبت حق اختراع در مورد استفاده از این ماده برای از بین بردن صدف راه راه موصوف را صادر نمود. طبق برآورد آقای مونی، بازار مصرف این ماده تنها در صنایع ایالات متحده معادل ۵ میلیارد دلار است در حالی که کاشفین واقعی آن یعنی زنان اتیوپیایی هنوز حتی کمک مالی هم برای توسعه تولید دریافت نکرده‌اند. اگرچه موافقتنامه سازمان جهانی تجارت در خصوص جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری، استثناء نمودن گیاهان و حیوانات (غیر از میکروارگانیسم‌ها) از اختراعات قابل ثبت را مجاز دانسته است، بعضی از کشورهای توسعه‌یافته نسبت به ثبت مواردی از گونه‌های زیستی گیاهانی که به طور طبیعی در کشورهای در حال توسعه واقع می‌گردند به نفع خود اقدام نموده‌اند. همین امر سبب گردید که کشورهای در حال توسعه، اوضاع را بسیار ناعادلانه دانسته، قبل از اجلاس وزیران در سیاتل درخواست نمایند که موافقتنامه (TRIPS) در سایه کنوانسیون تنوع زیستی مورد اصلاح قرار گیرد. بدون شک این موضوع از مواردی است که در مباحث بازنگری موافقتنامه (TRIPS) در سازمان جهانی تجارت مورد

بررسی قرار خواهد گرفت.^{۱۹}

۳. اجرای حقوق مالکیت فکری با تأکید بر حق ثبت اختراع

با نگرانی شدیدی که کشورهای توسعه‌یافته از عدم اجرای مقررات حقوق مالکیت فکری داشتند، موافقتنامه تأکید زیادی بر شیوه‌های اجرای مفاد و استانداردها دارد که همین، خصیصه متمایز کننده آن را از سایر کنوانسیون‌های سازمان جهانی مالکیت معنوی تشکیل می‌دهد. این موافقتنامه طی مواد ۴۲ تا ۶۱ به این موضوع پرداخته است و رویه‌های پیچیده‌ای را جهت اجرای این حقوق دربردارد. مطابق ماده ۴۱، کشورها به چند اصل متعهد شده‌اند:

اجرای مؤثر حقوق مالکیت فکری؛ مانع نشدن رسیدگی قضائی بر سر راه تجارت مشروع و منصفانه؛ منصفانه بودن رسیدگی‌های قضائی؛ مستدل، کتبی و بدون تأخیر بودن آرای قضائی؛ لحاظ کردن نفع طرفین بر اساس مدارکی که از سوی آنها ارائه می‌شود؛ و امکان تجدید نظرخواهی از تصمیم قضائی.

علی‌رغم اینکه بعضی از کشورها نظام قضائی ویژه‌ای ترتیب داده‌اند یا برخی دیگر چند دادگاه خاص را برای این وظیفه مأمور نموده‌اند اما در موافقتنامه، هیچ تعهدی مبنی بر ایجاد یک نظام قضائی مجزا در رابطه با اجرای حقوق دارایی فکری وجود ندارد.

۳-۱. رسیدگی مدنی

در مواردی که مورد نقض یک حق مالکیت فکری و به تبع آن یک حق ثبت اختراع مطرح می‌شود، دادگاه‌های ملی باید حائز صلاحیت‌های ذیل باشند: تقاضا جهت ارائه مدارک، صدور دستور موقت جهت توقف نقض یک حق، اتخاذ تصمیم به جبران خسارت از سوی ناقض حق، نابودی یا امحای اقلامی که موضوع نقض هستند بدون اینکه هیچ خسارتی به ناقض تعلق گیرد، اجبار مدعی‌علیه مبنی بر پرداخت

^{۱۹} سید محمدرضا امیری تهرانی‌زاده و سایرین، آشنایی با قواعد سازمان جهانی تجارت، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۸۱، صص ۱۰۰-۱۰۱.

خسارت و غیره.

۳-۲. منع ترخیص کالاهای ناقض حق از سوی مقامات گمرک

اگر دارندگان حقوق مالکیت فکری و به عبارتی دارندگان حقوق ثبت اختراعات، دلایلی را برای سوءظن نسبت به کالاهایی که ناقض این حق هستند ارائه دهند، این حق برای آنان پیدا خواهد شد که از مقامات گمرک درخواست کنند که مانع ترخیص کالاها شوند. کشورها مخیرند که رویه‌هایی را جهت تعلیق ترخیص محصولات ناقض حق ثبت اختراع و سایر حقوق مالکیت فکری از گمرک مقرر دارند.

۳-۳. رسیدگی کیفی

موافقتنامه از کشورها می‌خواهد که مطمئن شوند، هنگامی که تقلب عمدی در خصوص حقوق مالکیت فکری در مقیاس تجاری وجود دارد، متخلف منطبق با قوانین جزائی، تحت تعقیب قرار گیرد و به اندازه‌ای از حبس و مجازات محکوم گردد که برای جلوگیری از اقدام مجدد کفایت کند.

۴. دوره‌های انتقالی

از آنجا که مقررات داخلی کشورها در موارد متعددی با الزامات موافقتنامه تطابق و همخوانی ندارد برای اینکه صنعت و تجارت قادر باشند خود را برای تغییرات مورد نیاز موافقتنامه آماده کنند، ممکن است دوره‌های انتقالی ذیل به موجب ماده ۶۵ موافقتنامه به کشورهای عضو اعطاء گردد که مبدأ زمانی آن از تاریخ لازم‌الاجراء شدن موافقتنامه است.

کشورهای توسعه‌یافته: یک سال یعنی از اول ژانویه ۱۹۹۶.

کشورهای در حال توسعه: پنج سال یعنی از اول ژانویه ۲۰۰۰.

اقتصادهای در حال گذار: پنج سال یعنی اگر در اصلاح قوانین مالکیت فکری

خود با مشکلاتی مواجه باشند از اول ژانویه ۲۰۰۰.

کشورهای دارای کمترین میزان توسعه یافتگی: یازده سال یعنی از اول ژانویه

۲۰۰۶.

کشورهای در حال توسعه که در حال حاضر، حمایت از طریق حق ثبت اختراعات را برای فرآیندهای تولید و نه برای محصولات اعطاء می‌کنند می‌توانند تا اول ژانویه ۲۰۰۵، ایفای تعهد به حمایت از محصولات را به تأخیر اندازند.

در خلال دوره‌های انتقالی، اعضاء موظفند هیچ اقدامی به عمل نیاورند که به سطح حمایت پائین‌تر برای حقوق مالکیت فکری از آنچه قبلاً در قلمرو آنها وجود داشته منجر گردد. تمامی کشورها ملزم هستند که مقررات رفتار دولت کامل‌الوداد و رفتار ملی را از اول ژانویه ۱۹۹۶ اجراء نمایند.

بند هشتم ماده ۷ موافقتنامه، قاعده‌ای را تحت عنوان "Mail-Box" بیان می‌دارد. طبق آن، یک کشور عضو سازمان در تاریخ لازم‌الاجراء شدن موافقتنامه تأسیس سازمان، چنانچه ترتیباتی برای حمایت از اختراع ثبت شده در مورد محصولات دارویی و کشاورزی و شیمیایی پیش‌بینی نکرده باشد، در زمان لازم‌الاجراء شدن موافقتنامه تأسیس سازمان جهانی تجارت، باید تدابیری برای تنظیم درخواست ثبت این‌گونه اختراعات در نظر بگیرد. این تقاضانامه‌های ثبت اختراع، نیاز به بررسی قابلیت ثبت اختراع را مادام که کشور مزبور، حمایت از این اختراعات را آغاز کند، نخواهد داشت. بنابراین برای کشورهای در حال توسعه تا انتهای دوره انتقال ده ساله، مهلت وجود دارد.

۵. ایران و حمایت از حق ثبت اختراعات

در ایران، غنای حقوقی حمایت از مالکیت‌های صنعتی و تجاری و سابقه این حمایت از کارنامه درخشان‌تر و پربارتری در مقایسه با مالکیت‌های ادبی و هنری برخوردار است.

اشاعه و حمایت از حقوق مالکیت صنعتی و تجاری، نخستین‌بار با تصویب قانون ثبت علائم تجاری ایران آغاز شد. این قانون که مشتمل بر ۱۸ ماده و پنج تبصره بود در تاریخ نهم فروردین ۱۳۰۴ و آئین‌نامه اجرائی آن در ۲۶ تیر ۱۳۰۶ لازم‌الاجراء شد، قرارداد حمایت از تصدیق‌نامه‌های اختراع و علائم صنعتی و تجاری و اسامی تجاری و طرح‌ها و حقوق مالکیت صنعتی و ادبی، مشتمل بر دو ماده در تاریخ ۲۴ فوریه ۱۹۳۰ برابر با پنجم اسفند ماه ۱۳۰۸ بین ایران و آلمان امضاء

و در تاریخ ۱۳ آبان ۱۳۰۹ توسط مجلس شورای ملی تصویب شده است. با توسعه روابط ایران با سایر کشورها در اول ۱۳۱۰ قانون ثبت علائم تجاری و اختراعات به تصویب رسید که همچنان به موقع اجراء در می‌آید. این قانون در قالب سه فصل و ۵۱ ماده به تصویب رسیده است. ماده ۱۵ این قانون، قانون مصوب ۱۳۰۴ را منسوخ اعلام کرده است. آئین‌نامه اجرائی قانون مصوب ۱۳۱۰ تحت عنوان «اجرای قانون علائم تجاری و اختراعات» در تاریخ ۲۹ تیر ۱۳۱۰ تصویب شد که مشتمل بر ۵۹ ماده و چهار باب است. در سال ۱۳۳۷ نیز آئین‌نامه اصلاحی این آئین‌نامه اجرائی تصویب شد.

ایران از ۲۴ آذر ۱۳۳۸ برابر با ۱۶ دسامبر ۱۹۵۹ به کنوانسیون پاریس ملحق شده است.^{۲۰} در ابتدا دایره ثبت شرکت‌ها و علائم و اختراعات و در سال ۱۳۳۷ پس از الحاق ایران به کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی، اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی به وجود آمد که مرکز ثبت شرکت‌های تجاری، مؤسسات غیرتجاری و علائم و اختراعات بود.^{۲۱} ایران در سال ۱۳۷۷ به اصلاحیه‌های استکهلم ۱۹۶۷ و ۱۹۷۹ کنوانسیون پاریس نیز پیوسته است و بنابراین مفاد آنها مکمل قانون ثبت علائم و اختراعات محسوب می‌شود.^{۲۲} با تبدیل اداره کل اسناد و املاک به سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی که از ترکیب دو اداره ثبت شرکت‌ها و اداره مالکیت صنعتی تشکیل شده بود به اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی تغییر نام داد.

از مجموعه مواد قانونی چنین برمی‌آید که موارد ذیل، مواردی است که امکان تقاضای ثبت اختراع در مورد آنها وجود دارد:

۱- ابداع هر محصول صنعتی جدید؛ و ۲- کشف هر وسیله جدید یا به کارگیری وسایل موجود به طریق جدید برای تحصیل یک نتیجه یا محصول صنعتی کشاورزی. این موارد نیز از امکان تقاضای ثبت اختراع، مستثنی شده‌اند: اهر اختراع یا تکمیلی که مخل انتظامات عمومی یا منافی عفت یا مخالف بهداشت عمومی باشد؛

^{۲۰} نورالدین امامی، حق مخترع، تهران، سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۰، ص ۱۳.

^{۲۱} علی صدارت و مهدی فراقی، تحول حقوق مالکیت و مالکیت معنوی، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات، ۱۳۵۵، صص ۷۶-۸۰.

^{۲۲} مرتضی عابدی درچه، مالکیت معنوی، پایان‌نامه فوق لیسانس حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۲۶.

و ۲ فرمول‌ها و ترکیبات دارویی (رأی وحدت رویه شماره ۱۳۷۶/۱/۱۹-۶۱۵ ناظر بر آن است که این استثناء، صرفاً بر مواد و اجزای تشکیل‌دهنده هر دارو مربوط می‌گردد و نه ابداعات و اختراعات و اکتشافات دارویی).

در ضمن ماده ۱۳ «قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی» مصوب ۱۳۳۴ نیز که هنوز به قوت خود باقی است، حق ثبت فرمول و اسم ثابت و علامت صنعتی داروهای اختصاصی را به رسمیت شناخته است.

انتقال مالکیت حق اختراع یا حق استفاده از موضوع اختراع به طور کلی یا جزئی برای صاحب آن حق وجود دارد. مدت اعتبار ورقه اختراع به تقاضای مخترع ۱۰ یا ۱۵ و حداکثر ۲۰ سال خواهد بود. ملاک این زمان از تاریخ تسلیم اظهارنامه اختراع محسوب می‌شود. قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰ تنها متن قانونی است که چوب قائل به حقوق انحصاری برای صاحب اختراع حتی در حوزه کشاورزی هم هست، بنابراین شاید بتوان ادعا کرد که گونه‌های گیاهی را در حکم یکی از مصادیق حق اختراع، قلمداد کرده است.

نتیجه

همچنان که مشاهده می‌شود، حمایت از مالکیت فکری از جمله در قالب حق ثبت اختراعات با استقبال چشمگیری در سراسر دنیا رو به روست. به کار بستن مقررات موافقتنامه در این خصوص، به ویژه توسط کشورهای در حال توسعه، در برخی موارد منجر به ایجاد فضای مناسب برای سرمایه‌گذاری شرکت‌های بزرگ خارجی در این کشورها خواهد شد. سرمایه‌گذاری‌هایی این چنین موجب تأسیس شرکت‌ها و یا سرمایه‌گذاری‌های مشترک در راستای تحقیق و توسعه و انتقال فن‌آوری می‌گردد.

آخرین آمار در سال ۱۹۹۷ نشان می‌دهد که تقاضانامه‌های حق امتیاز در سطح ملی و اروپایی به سرعت در حال افزایش است.^{۲۳}

^{۲۳} در ژاپن ۳۷۰۵۵۵، ایالات متحده آمریکا ۲۰۲۱۰۵، آلمان ۹۸۲۶۷، جمهوری کره ۹۲۷۳۴، انگلستان

بنابراین نتیجه رعایت موازین مربوطه در میان مدت و بلند مدت افزایش فرآیند اختراعی در این کشورها را به دنبال داشته و سبب بهبود اوضاع کلی اقتصاد آنها نیز می‌گردد. تنها با توجه به وضعیت حاکم در کشورهای ضعیف‌تر باید، تسهیلاتی را برای آنها جهت تطبیق تدریجی خود با این معیارها قائل شد.

برخی کشورهای در حال توسعه هنوز بر این باورند که با استفاده غیرمجاز از اختراعات، بدون پرداخت هزینه قابل ملاحظه‌ای، از ابداعات دیگران استفاده کنند. اما از آن جا که این کار قیمت فنّ‌آوری و نوآوری را به صفر می‌رساند پس انگیزه‌ای جهت سرمایه‌گذاری باقی نخواهد ماند، به علاوه اینکه نسخه برداری فنّ‌آوری‌های پیشرفته همواره کار آسانی نیست و چه بسا موجب شود که یک کشور در حال توسعه از پیشرفت‌های تکنولوژی محروم بماند و خلاصه اینکه چون محصولات تولیدی از این طریق غیرمجاز را نمی‌توان به بازارهای جهانی وارد کرد، هدف توسعه صادرات حاصل نخواهد شد.^{۲۴}

علی‌رغم همه آنچه گفته شد نباید از یاد برد که دلایل محکمی در این خصوص وجود دارد که کشورهای توسعه‌یافته فقط به قصد تسلط خود بر جریان تجارت بین‌المللی و منافع خود، در صدد تدوین یک نظام حمایتی بین‌المللی از حقوق مالکیت فکری، آن هم در چارچوب نظام سازمان جهانی تجارت بر آمده‌اند. در موافقتنامه تریپس، تدوین‌کنندگان نتوانسته‌اند موفق به تبیین ارتباطی منطقی بین ماهیت خصوصی حقوق مالکیت فکری و ملاحظات منافع عمومی در حمایت از این حقوق باشند.

عبارت مبهم به ویژه در بخش حق ثبت اختراعات، ضمن اینکه فضای وسیعی

← ۷۰۷۴۲، فرانسه ۶۰۱۷۶، ایتالیا ۴۷۷۷۷، سوئد ۳۸۷۰۲، هلند ۳۸۴۲۰، اسپانیا ۳۷۵۳۰، سوئیس ۳۶۶۸۸، اتریش ۳۵۰۵۲، دانمارک ۳۲۹۵۶، بلژیک ۳۲۸۴۹، یونان ۳۸۰۸۰، چین ۲۴۷۷۴، فدراسیون روسیه ۱۹۹۹۲، کانادا ۱۴۰۹۶، استرالیا ۱۳۱۶۰، افریقای جنوبی ۱۱۰۵۰، مالزی ۶۴۵۱، برزیل ۶۰۱۹، آرژانتین ۵۸۵۹، تایلند ۵۴۴۳، مکزیک ۳۴۱۹، لهستان ۳۶۴۴، فیلیپین ۳۵۶۵، فلسطین اشغالی ۲۸۸۶، ونزوئلا ۲۵۲۴، شیلی ۱۹۴۷، رومانی ۱۸۵۴، جمهوری چک ۱۶۶۴، مجارستان ۱۶۲۵، کلمبیا ۱۲۵۹ (در سال ۱۹۹۶)، مصر ۱۲۱۰ (در سال ۱۹۹۶)، عربستان سعودی ۱۰۵۸، بلغارستان ۹۳۲، ترکیه ۸۰۸ پرو ۸۰۴، پاکستان ۷۹۸ (در سال ۱۹۹۶)، جمهوری اسلامی ایران ۴۱۸، ویتنام ۳۹۶، مراکش ۳۲۷، مغولستان ۱۸۹، ترینیداد و توباگو ۱۷۱، کوبا ۱۴۰، سریلانکا ۱۲۳، باربادوس ۴۳ و کنیا ۳۲. به نقل از: شاهد علیخان، *مزایای اقتصادی - اجتماعی حمایت از حقوق مالکیت فکری در کشورهای در حال توسعه*، انتشارات فصل سبز، ۱۳۸۱، صص ۲۵-۲۶.

^{۲۴} علیرضا نوروزی، *حقوق مالکیت فکری*، نشر چاپار، ۱۳۸۱، صص ۱۵۱-۱۵۲.

را برای ابتکار عمل کشورها در این زمینه فراهم می‌کند، اما موجبات بی‌نظمی و عدم انسجام و حمایت از این حقوق، و چه بسا بروز اختلافات جدی میان اعضاء را هم ایجاد کند. همچنین دست‌اندرکاران این سند که منعکس‌کننده نظرات گروه قلیلی از کشورها بوده و از آرای سایر کشورها بی‌بهره است نتوانسته‌اند چندان در ایجاد موازنه و تعادل بین حقوق دارندگان و مصرف‌کامیاب باشند.

در پایان به نظر می‌رسد که با توجه به خलाهای فراوانی که در این موافقتنامه بیچشم می‌خورد، بیجاست که کشورهای در حال توسعه با اتخاذ مواضع متحد، روند تدوین ترتیباتی که منافع آنان را نیز مورد حمایت قرار دهد، تسهیل کنند و بدون تردید، ایران نیز در این حرکت، مستثنی نبوده و ضمن تحرک مؤثر در عرصه بین‌المللی، لازم است که در سطح حقوق داخلی نیز به وضع قوانین منسجم و کارآمد در حمایت از این حقوق، و ورود موازین برخی کنوانسیون‌های مهم بین‌المللی اقدام بنماید.

JOURNAL OF LEGAL RESEARCH

VOL. III, NO. 1

2004-1

Articles

- Integration of Islamic Countries and Specially Iran into International Legal-Economic System and its Challenges
- Public Hearing in the Light of International Instruments and National Law
- Judicial Interpretation of the Iranian Constitution and the Practice of the Administrative Court of Justice
- International Court of Justice and Advisory Opinion on Legal Consequences Arising from Construction of the Wall by Israel in the Occupied Palestinian Territory
- The New Resolution of the IAEA Board of Governors on Iran, An Assessment of the Respect for International Law
- Concept, Legal Nature and Formalities of Buy Back Investment Contracts
- The Protection of Patents in the World Trade Organization
- Methods of Restitution of Contractual Obligation Breach in the International Sales of Goods Convention
- The Prosecution of Senior State Officials in National Tribunals for International Crimes (Some Comments on the Congo v. Belgium Case)

Special Issue : Insufficiencies of the Law of Companies in Iran

- Legal Aspects of Capital in Joint-Stock Companies (Round-table)
- The Necessity of Amendment of Iranian Commercial Code Concerning Minimum Capital of Joint-Stock Companies
- The Rights of Minority Shareholders in Merger or Consolidation of Corporations
- Control of the Activities of Directors by Governmental Agencies in English and Iranian Legal Systems
- Legal Formalities for Transfer of Shares in Joint-Stock Companies

Critique and Presentation

- Reflections on UN Security Council Resolution 1559 on Lebanese Sovereignty and Withdrawal of Foreign Forces

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study